* ڈاکٹر ثوبیہ اسلم

پنجابی شاعری وچ قائداعظم محمد علی جناح دی مدح

(کھوج تے ویروا)

Abstract:

During the 20th century the charismatic personality of Muhammad Ali Jinnah inspired not only the muslims but other minorities lived in sub-continent. So all muslim population present him their gratitude in their own way and called him as Quaid-e-Azam. The people of punjab also loved him as their national hero.Therefore punjabi poets like Masood Munawar,Asghar Abid, Nazir Ahmad, Manzoor Butt, Dilshad Chann, Akhtar Sheikh, Iqbal Najmi, Anwar Udaas, Bashir Husain Nazim, Bashir Munzar, Talib Jalandhary, Adil Sadiqui, Alam Lahori and Sufi Ghulam Mustafa Tabassum and so on had presented their tribute in poetry. In this article i have discussed some examples of such poetry to elaborate the efforts of Quaid-e-Azam Muhammad Ali Jinnah for the Muslim nation to achieve a separate homeland Pakistan.

Keywords: *Quaid-e-Azam, Muslim Nation, Punjabi Poets, Tribute*

قائداعظم محمد علی جناح آزادی دا اوہ سچا ہیرا اے جس نوں پاک دھرتی دا ہر بشر جھک جھک سلاماں کردا اے۔ اوہناں اپنی ہمت تے تدبیر نال ویلے دیاں کئی اک جابر طاقتاں نال پنجہ آزمائی کر کے مسلماناں واسطے اک وکھرے ملک پاکستان دی اُساری کیتی۔ اوہناں نے 8 مارچ 1944ء نوں مسلم یونیورسٹی علی گڑھ دے پڑھیاراں نال خطاب کردے ہویاں فرمایا سی:

> ''جس دن پہلا غیر مسلم مشرف بہ اسلام ہوا تھا، اسی دن برصغیر میں نئی قوم وجود میں آ گئی۔ یہ اس زمانے کی بات ہے جب یہاں مسلمانوں کی حکومت قائم نہیں

ہوئی تھی۔ مسلمانوں کی قومیت کی بنیاد کلمہ توحید ہے وطن یا نسل نہیں۔''(1)

طاہر سندھو اپنے اک مضمون ''تحریک پاکستان دی جت تے قائداعظم'' وچ قائداعظم دی اہمیت بارے لکھدے نیں:

''تحریک پاکستان دی جت وچوں جے قائداعظم دا ناں کڈھ دیئے تے تحریک پاکستان دا وجود روح توں بغیر اک بے جان جسم وانگوں رہ جاندا اے۔ بلاشبہ ایہ تحریک قائداعظم دی سیاسی بصیرت، قانونی مہارت، انتھک جدوجہد تے بےلوث قیادت دی پیداوار اے۔'' (2)

پنجابی ادب وچ ایس اُچی تے سچی شخصیت دی شان وچ نثر تے نظم دوہاں صنفاں وچ لکھیا جا چکیا اے تے اگے توں اگے ہور وی لکھیا جا رہیا اے۔ قائداعظم محمد علی جناح دے حوالے نال پنجابی نظم وچ ہن تیک چھپیاں کتاباں دا ویروا انج اے:

☆ قائداعظم دی وار.....مسعود منور 1977ء

☆ عزم مینارا.....(مرتبہ) غلام مصطفےٰ بسمل تے دوجے 1984ء

☆ قائد دے قدم.....اصغر عابد 2001ء

☆ قائداعظم چن توں سوہنا.....دلشاد چن 2010ء

☆ قائداعظم دی شان.....نذیر احمد منظور بٹ

ایہناں توں وکھ وی کئی اک شاعراں اپنے محبوب رہنما نوں شعراں دے گلدستے پیش کیتے نیں جیہناں وچ قائداعظم دی ذات نال انتاں دی محبت تے چاہت دی اک سوہنی تے سلکھنی تصویر وکھائی دیندی اے۔ ایتھے قائداعظم دی ذات تے کارنامیاں بارے لکھی گئی شاعری وچوں کجھ نمونے پیش کیتے جاندے نیں تاں جے ایس گل دا اندازہ ہوسکے جے اسیں اپنے محبوب لیڈر نوں کیہڑے کیہڑے مقام تے یاد کردے ہاں۔

آصف ثاقب قائداعظم نوں دل دا چانن قرار دیندے ہویاں آکھدے نیں:

دل دا چانن اَکھ دی شبنم تیری صورت قائداعظم
اُس دا قول لکیرے پتھر اُس دی ہمت فاتح عالم
اُس دے بول دلاں وچ چمکن لفظ ستارے کردے چم چم
اُس دیاں خوشیاں پڑھدے رہساں لکھدے رہساں اس دے ای غم
اس دے گیت سناواں ہر دم زندہ باد اے قائداعظم (3)

اجمل وجیہ پنجابی دی نویں نظم دے نویکلے شاعراں وچوں اک نیں۔ ایہناں دی شاعری دی

کتاب ''چادر زخماں دی'' پنجابی ادب وچ اُچیری تھاں رکھدی اے۔ قائداعظم تے پاک دھرتی نال انتاں دا پیار کرن والے شاعر اپنی نظم قائداعظم وچ پاکستان دے بانی نال اپنی ڈاڈھی محبت دا اظہار کردیاں لکھدے نیں:

اس دھرتی تے/ صدیاں تائیں/ پیدا ہووے شاید کوئی/ تیرے ورگا قائد کوئی/ قائداعظم/ پاکستان دے پل پل اندر/ تیری سانوں لوڑ رہوے گی/ تیری سانوں تھوڑ رہوے گی (4)

اختر شیخ راولپنڈی دے وسنیک سن۔ نظم تے غزل دوہاں صنفاں وچ کمال دے شاعر سن۔ ''قائداعظم لئی'' لکھی نظم وچ قوم دیاں لوڑاں تھوڑاں پوریاں کرن واسطے قائدنوں سد ماری جاندی اے۔ ایہ سَد اک کرلاٹ اے جیویں:

اج فیر میں فجری جاگنا/ تے کرنا یاد خدا/ تے متھنا تیری انخ نوں/ تے تکنی تیری بھاء/ مڑ نیلے گھٹ اسمان نوں/ اکھیاں تے لینا چاء/ فیر بک وچ اتھرو روڑھ کے/ نت منگنی اک دعا/ پھٹ فیر وجودی چاننے/ فیر پے گئی تیری لوڑ/ میں تھکیا اوکھی ٹور دا/ کڈھ میری راہ چوں موڑ (5)

اقبال راحت ہوراں عظیم قائد دے سرناویں ہیٹھ قائداعظم محمد علی جناح دی شان وچ اکھراں دا نذرانہ انج پیش کیتا اے:

سچے بول تے پیڑے اکھر سچ دی نری پچھان
سخن سنہرے بولدا جاپے، غرضاں دا سلطان
چوکھیاں متاں والیاں گلاں جو دِسے انسان
اوہدیاں سوچاں دا ہوندا اے وکھرا اک جہان (6)

اقبال نجمی دیس پیار دے جذبیاں نال رنگی شاعری کردے نیں۔ ایہناں دی کتاب ''دھرتی میرا مان'' قومی شاعری دی اعلیٰ کتاب اے۔ ایہدے وچ قائداعظم محمد علی جناح دی شخصیت نوں ساویں رکھ کے پیار دے راگ چھیڑے گئے نیں۔

اوہ اک مرد مجاہد ہیسی/ ہمت دا اوہ پیرسی یارو/ صاف تے سادہ روسن روشن/ اوہدی ہر تدبیر سی یارو/ اپنے لئی اوہ عجز سراپا/ غیراں لئی فولاد دا پیکر/ بھن کے کفر دا گورکھ دھندا/ سارے پتھر دُور ہٹائے (7)

اُستاد اللہ دتہ صابر ہوراں قائداعظم دے سرناویں ہیٹھ نظم وچ قائداعظم نوں وی خراج عقیدت پیش کیتا اے تے دیس پیار دیاں خیراں وی منگیاں نیں۔ قائداعظم بارے اُستاد اللہ دتہ صابر

لکھدے نیں:

جگاں تک اے قائداعظم، زندہ رہے گا تیرا ناں
تیرے حیلے دے نال آیا، وچ آزاداں میرا ناں (8)

امداد ہمدانی سوہنی دھرتی دے گن گاوندیاں لکھدے نیں:

ہنیرے وچ تری عظمت دے بلدے رہن گے دیوے
تیرے عزماں دے سورج دی عجب تنویر ویکھی اے
اضافہ ہور ہو جاوے عقیدت دے خزانے وچ
جدوں وی قائداعظم! تری تصویر ویکھی اے (9)

انور اُداس قائداعظم محمد علی جناح دی ذات نال اپنے پیار بھرپن دا اظہار ایہناں لفظاں وچ کردے نیں:

میرا قائد سی اُچڑی شان والا — کرم اوہدے تے خاص رحیم دا سی
اوہدے لہجے چ عجب مٹھاس ہیسی — سخت جان تے طبع حلیم دا سی
لے کے نام خدا دا شروع کیتا — انور اوس نے پینڈا آزادیاں دا
اوہدی جرأت نوں ہون سلام لکھاں — کیتا خوف نہ ذرا منادیاں دا (10)

انور اُداس ہوراں اپنی طویل نظم ''تکھیاں دُھپاں'' وچ وی بابا قائداعظم نوں مخاطب کر کے قوم دے اجتماعی مسئلیاں تے معاملیاں بارے وچار وٹاندرا کیتا اے۔قوم دے قائداعظم دے پاکستان نوں کیہڑے کیہڑے دُکھ نہیں دِتے، کیہڑے کیہڑے الّھے زخم نہیں لائے۔

شاعر نے پہلے واری ہر اک مسئلے تے برائی دا حال احوال پیش کیتا اے۔ فیر قائداعظم دے دل دی ترجمانی کردے ہویاں قائداعظم دی ذات کولوں اجہیاں گلاں اکھوائیاں نیں جنہاں وچ پوری قوم دا چہرہ شیشے طرح ساڈے سامہنے آ گیا اے۔ جولائی 1992ء وچ لکھی گئی نظم وچ انور اُداس لکھدے نیں:

سن کے میری درد کہانی — بھر کے اکھاں دے وچ پانی
بابا کھُل کھلا کے رویا — میرے مولا ایہ کیہ ہویا؟
میتھوں ڈاڈھی بھُل اے ہوئی — کیتی ایہناں دی دلجوئی
میں ایہناں دے بھارے چائے — سارے دُکھڑے سینے لائے
دِتی جاناں دی قربانی — عزتاں آناں دی قربانی
لہو دے کے ایہ ملک بنایا — ایہناں نوں آزاد کرایا
پر نہ ایہناں قدراں پائیاں — ہوئیاں جگ اندر رسوائیاں

دھرتی دوزخ وانگ بنائی ایہناں دل تے چھُری چلائی
ایہناں ہر احسان بھلایا ایہناں ادھا ملک گوایا
نہ سوچن تے نہ شرماون کرسی دے لئی رولا پاون (11)

نظم وچ بڑی روانی اے۔ خیالات وچ پاکستانی سوچ دے عنصر اُگھڑویں وکھائی دیندے نیں۔ اے جی جوش (لاہور) نے اُردو تے پنجابی دوہاں زباناں وچ شاعری کیتی اے۔ قائداعظم محمد علی جناح دی شان وچ لکھی نظم ''قائداعظم دے حضور'' وچوں دوشعر:

کدوں ملے گی قائداعظم تیریاں خواباں نوں تعبیر
کدوں پھرن گے دن اساڈے بدلے گی ساڈی تقدیر
بدل دتا سی اپنے عمل دے نال توں نقشہ دُنیا دا
تیرے عمل دی ملدی نہیں اس دنیا دے وچ کوئی نظیر (12)

بشیر حسین ناظم اپنے قائدنوں خراج تحسین پیش کردیاں آکھدے نیں:

اندروں باہروں سُچا اسماناں توں اُچا
سوہنی جیہی آکار قوم لئی للکار
حکمت دی مُسکان عقلاں دی پہچان (13)

بشیر منذر قائداعظم نوں یاد کردیاں لکھدے نیں:

جیہڑا خواب اقبال نے ویکھیا سی اوس خواب دی توں ای تعبیر دسی
جیہڑی قوم سی بے تدبیر ہوئی توں ای بدل کے اوہدی تقدیر دسی (14)

بشیر منذر اک ہور نظم ''قائداعظم لئی اک نغمہ'' وچ لکھدے نیں:

توں ساڈا سردار/ جی کردا اے تیرے ناں توں جان دیاں میں وار/ پاکستان سی خواب ادھورا/ توں ایں خواب نوں کیتا پورا/ عزماں دا جد پرچم پھڑیا/ دنیا من لئی ہار/ توں ساڈا سردار (15)

بیرا جی پنجابی وچ کئی کتاباں دے مصنف نیں۔ نظم قائد دے حضور وچ بیرا جی لکھدے نیں:

جنہاں نے ساڈے قائد دا ساتھ نبھایا
اوہو ساڈا ورثہ نیں اوہو سرمایا
لوں لوں منگے اُس رہبر لئی روز دعاواں
آزادی دا جس نے سانوں روپ وکھایا
رل مل چھانواں ونڈیئے منگئے اوہدیاں خیراں

ساڈے لئی پھل پھُل دا جہنے بوٹا لایا(16)

دلشاد احمد چن پاکستان تے پاکستانیت دے حوالے نال اک سرکڈھواں ناں اے۔ اوہناں دیاں بہت ساریاں نظماں دیس پیار دے وکھ وکھ پہلوآں دا احاطہ کردیاں نظر آوندیاں نیں۔ قائداعظم محمد علی جناح دے حوالے نال اوہناں دیاں نظماں وچ ''روح بابے دی روندی پئی اے''، ''عظمت قائداعظم''، ''فرمان قائداعظم'' تے ''قائداعظم دی روح نال'' ذکر جوگ نیں۔ نظم ''عظمت قائد'' وچوں اک بند:

گلوں طوق غلامی دا لاہن والے تیرا جنّاں وچ مقام ہووے
تیری قبر بابا سدا رہوے روشن رحمت رب دی صبح تے شام ہووے
تیرے مشن نوں کراں گے اسیں زندہ، زندہ جگ اتے تیرا نام ہووے
کریئے ظلم دے دُور ہنیر یاں نوں سارے دیس اندر چانن عام ہووے(17)

قومی ادب دے حوالے نال ڈاکٹر رشید انور داناں بڑے ادب تے احترام نال لیا جاندا اے۔ قوم دے دردی قائداعظم دی بابرکت ذات بارے ڈاکٹر رشید انور خراج عقیدت پیش کردے ہوئے لکھدے نیں:

اے بابا اے قائداعظم، توں سیں دردی مرد انکھیلا
ساڈے ہون دا اک ثبوت اے تیرا اُدّم تیرا حیلا
اے بابا اے قائداعظم
توں سیں چن خودی دا بابا، قوم دا ٹِکا، سوچ دی گانی
جو ڈِٹھا اقبال نے سفنا، توں اوہدی تعبیر نورانی
سُتی قوم لئی سہے جگراتے، پاک وطن دا بنیوں بانی
شالا رہوے سلامت بابا، چن اُتے تارا چمکیلا
اے بابا، اے قائداعظم (18)

پنجابی زبان دے اُچ کوٹی دے شاعر رؤف شیخ قائداعظم نوں ٹھنڈی واء دا بُلھا قرار دیندیاں لکھدے نیں:

ٹھنڈی واء دا اِک بُلھا سی جیہڑا لیکھ سنوار گیا
طوفاناں وچ ڈولڈی بیڑی ہتھیں پار اُتار گیا
نویں نسل دے راہ وچ بالے دیوے سچیاں عملاں دے
نویں دیس دی دنیا دے نقشے تے کندھ اُسار گیا(19)

زاہد نوید قائداعظم دے حضور شعراں دا نذرانہ لے کے حاضر نیں:

اوہ اکھیاں دا چانن
جس دے ساہواں وچ
موئیاں نسلاں دا سوگ سی
تے اوہ پشلی رات دے تاریاں دی لوئے لوئے
ٹُر دا رہیا
تے اپنے تن دا گرم تے گاڑھا لہو
ہولی ہولی
چار چوفیرے سُتیاں
ٹھنڈیاں رگاں وچ اُتار دا رہیا
تے آپ ویلے توں اگے لنگھ آیا (20)

شاہین نازلی نازو پاک دھرتی نال پیار کرن والی اک لکھیارنیں جنہاں اپنے کلام راہیں دیس واسیاں نال اپنی بھرویں محبت دا اظہار کر کے دیس دیاں خیراں منگیاں نیں۔ قائداعظم دی ذات نوں شعراں دا نذرانہ پیش کر دیاں شاہین نازلی نازو لکھدیاں نیں:

قائداعظم نے کم وکھا لیا اے ساڈے وطن دی شمع نوں بالیا اے
سانوں کفر دی لیک توں وکھ کر کے جھنڈا دین اسلام دا لا لیا اے
جیہڑا روپ ہنیریاں روکیا سی قائداعظم اوہ روپ اُچھالیا اے (21)

شریف بیکس (پ۔ چندر کے راجپوتاں ضلع نارروال 1924ء) قائداعظم دی عظمت نوں وڈیاندیاں لکھدے نیں:

پاکستان بنایا قائداعظم نے
کیسا تحفہ دتا اوس معظم نے (22)

صفدر ہمدانی اپنی نظم ''میں کِنا شرمندہ آں'' وچ قائداعظم دی اُچی تے سُچی شخصیت دے ساویں اپنے آپ نوں ہینا تے کمزور قرار دیندیاں لکھدے نیں:

میرے ہتھ وچ نیلے پیلے کئی رنگاں دے پتھر نیں
ہر پتھر تے آون والے
کل دیاں ریتاں لکھیاں نیں
ہتھاں تے ونگیاں چیاں
ڈب کھڑبیاں لیکاں دے وچ

کِنیاں شکلاں بن بن کے مٹ گئیاں نیں
ہتھاں تے لیکاں دے نقشے
نقشیاں وچ شہر پنڈ گراں
کِنا اُچاناں
اوس ہستی دا جیس دے اگے
میں اینا شرمندہ آں (23)

طارق قلندر ہوراں اپنی نظم وچ پاکستان دے قیام نوں قائداعظم محمد علی جناح دا اک عظیم احسان قرار دتا اے۔ ایسے پاروں اوہ پاک وطن دیاں خیراں منکدے ہویاں قائدنوں اکھراں دا نذرانہ پیش کردے نیں:

سارے جگ نال لڑ کے قائد سانوں حق دوایا
جنت ورگا سوہنا پیارا ساڈا دیس بنایا
ربا! قائم رکھیں ساڈے سراں تے ایہدا سایہ
ساڈی دنیا وچ پہچان، ساڈا پاکستان(24)

طالب جالندھری ہوراں پاکستان دی تحریک وچ وی ودھ چڑھ کے حصہ لیا تے آزادی توں بعد استحکام پاکستان لئی وی اوہناں دیاں خدمتاں قدر دے قابل نیں۔ قائداعظم محمد علی جناح دی ذات نال ایہناں نوں خصوصی محبت سی۔ اپنی شاعری وچ طالب جالندھری ہوراں قائداعظم دی شان وچ اُچیچے طور تے لکھیا اے۔ ''ساڈے قائداعظم آئے'' نظم وچوں کجھ بند:

پھُٹی کرن کراچی وچوں
من رُشنائے دل رُشنائے
کِنا سوہنا سماں سہانہ
ساڈے قائداعظم آئے
ہس پئے غُنچے کلیاں کلیاں
مہک پئیاں نیں راہواں گلیاں
گلشن وچ بہاراں آئیاں
پنچھیاں نویں ترانے گائے
ساڈے قائداعظم آئے(25)

ایس قومی شاعر دی نظم ''سلام اے قائداعظم'' وچوں کجھ ہور شعر:

سلام اے قائداعظم ترے ایمان دے صدقے
نویں دنیا ملی سانوں تری اک آن دے صدقے
کدی اپنے پرائے وی سی دشمن بن گئے سارے
ڈراؤنی رات کولوں وی ترے کد حوصلے ہارے
سی روشن شمع آزادی تری اک جان دے صدقے
سلام اے قائداعظم تری ایمان دے صدقے(26)

پنجابی دے مان جوگ شاعر، ادیب تے نقاد عارف عبدالمتین دی نظم ''قائداعظم تے میں'' وچ قائد دے حضور پیار پریم دے اکھر:

میرے ہوٹھاں اُتے آوے جد وی تیرا ناں
سیس نوا کے اپنے آپ چ میں شرماندا جاں
توں تلواراں دی چھاں بیٹھاں بول وکھایا سچ
میں پھلاں دی سنگت وچ وی لواں نہ سچ دا ناں(27)

عادل صدیقی(1954-2019) ہوراں اُردو تے پنجابی دوہاں زباناں وچ شاعری کیتی اے۔ ایہناں اپنے شعراں وچ قومی رہنما قائداعظم محمد علی جناح نوں شعراں دا نذرانہ پیش کردیاں لکھیا اے:

خورے کیہڑے لوک نیں جیہڑے محسن نوں بھل جاندے نیں
میں تے ہرگز بھُل نہیں سکدا عظمت قائداعظم دی
جس ویلے وی میرے ذہن اچ آوندا اے لفظ آزادی دا
اکھیاں ساویں آجاندی اے صورت قائداعظم دی(28)

اک ہور نظم وچ قائداعظم محمد علی جناح دے کردار تے خدمتاں دا اظہار عادل جی انج کردے نیں:

سچی صورت اُچی سیرت رکھدا سی ساڈا قائد جگ تے عظمت رکھدا سی
ویکھن وچ سی مالک لاغر جُثے دا شیراں وانگر جین دی ہمت رکھدا سی
اوس نہ کیتا سودا کدے اصولاں تے اپنے من وچ اینی غیرت رکھدا سی (29)

عالم لاہوری(پ 1943ء) لہور شہر دے وسنیک سن۔ آپ، قائداعظم محمد علی جناح نال اپنی محبت دا اظہار انج کردے نیں:

قائد جیہا نہ لبھنا ہور کوئی دھنی قلم دا نیک انسان ملیا
ساری قوم دا غم سی کھان والا سوہنی سوچ والا ترجمان ملیا
اوہدی یاد رہسی سدا دِلاں اندر حب الوطن سانوں مہربان ملیا

راکھی ایس دی اساں تے ہے لازم دے کے خون جیہڑا ایہ نشان ملیا(30)

عبدالحمید نظامی پھول نگر دے رہن والے سن۔ شعر و ادب نال گوہڑا ناطہ رکھدے سن۔ قائداعظم محمد علی جناح نوں عقیدت بھریا نذرانہ پیش کردیاں لکھدے نیں:

قائداعظم جی لکھ سلام تینوں اسیں تیرے آں شکر گزار بابا
تیرے خاباں نوں کیسی تعبیر دتی کیسا سراں توں لاہیا اے بھار بابا
تیرے جان مگروں تیرے دیس اندر آیا جیہڑا وی ہن سردار بابا
اتحاد، ایمان، تنظیم تائیں کرسی بہندیاں دتا وسار بابا(31)

قائداعظم محمد علی جناح نال ہر پاکستانی نوں ات درجہ محبت تے عقیدت اے۔ پنجابی شاعر عبدالمجید بھٹی قائداعظم دی خدمت وچ لکھی نظم وچ اپنی چاہت دا بھرواں اظہار کردیاں لکھدے نیں:

تیرے کولوں سِکھیاں نیں اُچیاں اُڈاریاں
لمیاں نیں تاریاں
کسے اُتے وِسنا نہیں چل کے نہیں رُکنا
حق تے نہیں جھُکنا(32)

مشہور شاعر صوفی غلام مصطفےٰ تبسم قائداعظم دی ہر دور وچ ضرورت تے اہمیت دا ذکر کردیاں اپنی نظم ''قائداعظم'' وچ لکھدے نیں:

دُشمن تیرے چار چوپھیرے/ کلی تیری جان
باطل دے لکھ گھمن گھیرے/ حق دا اک ایمان
اُچیاں اُچیاں نظراں والیا/ ایدھر اکھاں موڑ
اج فِر تیرے شیدائیاں نوں/ تیری پے گئی لوڑ (33)

شاعر، ادیب تے نقاد پروفیسر گلزار بخاری قائداعظم دی یادنوں سینے نال لائی رکھن دا عزم کردیاں لکھدے نیں:

زندگی دا حوصلہ ودھائی رکھاں گے
یاد تیری سینے نال لائی رکھاں گے
ویری پیچا پاندے نیں تے پان سانوں کیہ اے
اساں نہیں چھڈنا میدان سانوں کیہ اے
گڈی اسمان تے چڑھائی رکھاں گے
تیرے شوق ساڈیاں اُمیداں نوں اُجالیا

کدی وی نہ بجھے گا توں دیوا جیہڑا بالیا
تِکھیاں ہواواں توں بچائی رکھاں گے(34)

پیر فضل گجراتی پنجابی شاعری دی سرکڈھویں آواز نیں۔ قائداعظم محمد علی جناح ہوراں دی ذات نال حدوں ودھ عقیدت رکھدے نیں۔ اوہناں دی نظم ''قائداعظم'' دے کجھ شعر:

اے قائداعظم تیری روح اتے ہون رحمتاں رب غفار دیاں
تیرے پاک مزار تے ہر ویلے پیّاں بارشاں ہون انوار دیاں
بانہوں پکڑ کے توں منتارواں نوں گھسن گھیر وچوں بنے لا گیوں
طرفہ خوبیاں نال سبحان اللہ توں کر اپنا فرض ادا گیوں
کیتی کسے تعمیر نہ آج توڑی جویں سلطنت توں تعمیر کیتی
سوہنی جو اقبال نے خواب ویکھی سوہنی اوس دی توں تعبیر کیتی(35)

ڈاکٹر فقیر محمد فقیر قومی درد رکھن والے شاعر نیں۔ دیس وچ ٹٹ بھج تے آپا دھاپی نوں ویکھ کے آپ قائداعظم نوں یاد کر دیاں لکھدے نیں:

باغ توں آپ اُگائے جیہڑے/ بیجے آپ بیائے جیہڑے/ آپ توں ہتھیں لائے جیہڑے/ پھل نیں اوہ کرمائے بابا/ تیری یاد ستائے بابا/ ڈھاندی اے جد ہمت ڈھیری/ آوے تیری یاد بتھیری/ آپ کمائی دولت تیری/ جدکوئی سادھ چرائے بابا/ تیری یاد ستائے بابا(36)

محمد اکرم سعید پنجابی تے اُردو دے کامیاب تخلیق کار تے نقاد نیں۔ اوہ پاکستان نوں اک خوشحال ملک تے امن و امان دی تھاہر سمجھدے نیں۔ پر ایس دیس وچ کجھ اجہیاں طاقتاں دی حکمرانی اے جنہاں لوکاں دا جیؤ نال جینا محال کردتا اے۔ اپنی نظم ''بابائے قوم نال اک گل'' وچ اوہ انج سوال کردے نیں جس دا جواب کدھروں وی نہیں ملدا۔

بابا کدھرے خواب اچ آ کے/ اپنی گل تے دس جامینوں/ کتھے تیرا پاکستان؟/ جس دی خاطر/ ماواں اپنے بچڑے وارے/ ویر پیارے/ بھیناں وی کیتے قربان/ سب کجھ پھوکیا ساڑیا اپنا/ تاں جے اک ملک اوہ لبھے/ وسن جتھے پاک انسان(37)

محمد حسین اسیر سہگل آباد دی اک مسیت وچ امامت تے درس و تدریس دیاں ذمہ داریاں نبھاؤندے رہے۔ ایہ اُردو تے پنجابی زبان وچ شاعری کردے رہے۔ اللہ تعالیٰ تے پیارے نبی حضرت محمدؐ دے صدقے بنن والے ایس دیس نے قائدعظم دی قیادت وچ آزادی دا سکھ سویرا ویکھیا۔ ایس سلسلے وچ اسیرؔ جی لکھدے نیں:

ساڈے قائد دا بڑا ایہ کارنامہ جیہنے پاکستان بنا دتا
بھائیاں نال بھائیاں نوں جوڑ کے تے وچ بھائیاں دے شان ودھا دتا
سب رحمتاں اوس رحمان دیاں جیس سانوں انسان بنا دتا
نالے بھیج کے پاک رسولؐ اپنا، ساڈا پکا ایمان بنا دتا(38)

محمد حسین صدیقی قائداعظم دی بے مثال ہستی دا ذکر ایہناں لفظاں وچ کردے نیں:

کیہدے نال میں دیاں مثال تیری جگوں وکھرا توں بے مثال بابا
بنی قوم تے جدوں وی کوئی مشکل فوراً آ گیا تیرا خیال بابا(39)

حاجی محمد رفیق 1915ء وچ گوجرانوالہ وچ پیدا ہوئے۔ آپ دا وصال 28 جولائی 1981ء نوں گوجرانوالہ وچ ای ہویا۔ پنجابی زبان دے روایتی شاعر سن اوہناں ملی تے اسلامی جذبیاں نوں پروان چڑھاؤن واسطے قلم توں ودھیرا کم لیا۔ قائداعظم محمد علی جناح دیاں خدمتاں دا اعتراف کردیاں آپ لکھدے نیں:

رکھے رب سلامت پرچم جو بابے لہرایا اے
بابے سُتی قوم جگا کے دشمناں اُتے قابو پا کے
طوفاناں وچ دیپ جگا کے جگ تے چانن لایا اے
رکھے رب سلامت پرچم جو بابے لہرایا اے(40)

محمد ریاض شاہد (پ 1954ء) دی نظم وچ قائداعظم محمد علی جناح دے جذبے نوں سراہیا گیا اے۔ قائداعظم محمد علی جناح اک اجیہا لیڈر سی جیہنے پوری قوم وچ اتحاد تے ایکتا دے جذبے پیدا کر کے قوم نوں اک نواں ملک پاکستان وسا کے دِتا:

عزم ارادے نال فکراں دی لو بال
کیتی جگ رُشنائی سُتی قوم جگائی
بابے پچھلے لائے ورہیاں دے کرمائے
اکو پرچم ہیٹھ کیہ ماڑے کیہ سیٹھ
قائد ایہ کم کہنا وچھڑیاں نوں ستیا
پھڑیاں شتر مہاراں کھڑ پئیاں گلزاراں
کرکے کم دکھایا پاکستان بنایا(41)

منشی محمد لطیف گجراتی ہوراں اپنی نظم وچ قائداعظم دے جنم دن نوں سامہنے رکھ کے محبت بھرے بول اُلیکے نیں:

اج اوہ دن اے بھاگاں والا اج اوہ دن اے کرماں والا
اج دے دن اوہ ہویا پیدا بچہ بچہ جس دا شیدا
اوہ ہستی اج جگ تے آئی دنیا وچ اے جیہدی دُہائی
پاک وطن دا شیر سپاہی منزل دا اوہ انتھک راہی
راہ جیہدی کوئی روک نہ سکیا گل جیہدی کوئی ٹوک نہ سکیا (42)

حکیم محمد نوازش تخلص صابر (پ 1921ء) گجرات، قائداعظم نوں عقیدت بھریا پیار پرا گہ پیش کردیاں لکھدے نیں:

پاک وطن دی دھرتی اُتے قائداعظم تیرا نانواں
قائداعظم تیرا ناواں چن تارے نال چمکے سانواں
تیری ان تھک محنت سانوں گلشن دی ہریالی بخشی
ڈالی ڈالی پھرن پکھیرو ٹہکن پھل آزاد فضانواں(43)

مختار جاوید انور ہوراں پنجابی نظم تے نثر دوہاں کھیتراں وچ ماں بولی دے دامن نوں مہکایا۔ قائداعظم نال اپنی عقیدت دا اظہار کردیاں لکھدے نیں:

اپنا آپ گواچا ہویا جس دے صدقے لبھا
اُس نوں کراں سلام تے اوہدی عقل توں واری جاواں
اوکھے ویلے ایس دھرتی تے چڑھیا چن عزم دا
روشن ہوئیاں ایس چن پاروں ساڈیاں ساریاں راہواں(44)

مہر مستان علی جاوید ہوراں ''قائد تیرا قائد میرا'' نظم وچ قائداعظم محمد علی جناح دا نک نقشہ ایہناں لفظاں وچ اُلیکیا:

پتلا جُثہ قد اُچیرا/ عمر جوان تے بڈھا چہرہ/ تھوڑی نیندر/ فکر گھنیرا/ پاندھی مٹھے پندھ لمیرا/ کپّر دے وچ قوم دا بیڑا/ ہر پاسے سی گھپ ہنیرا/ پاردی کدّھی لے جاون دا/ اوسے دسے سر بدھا سہرا (45)

مقبول کاوش قائداعظم دی ذات نوں ایہناں اکھراں وچ عقیدت دا نذرانہ پیش کردے نیں:

توں غازی،توں مردِ مجاہد/ توں بے لوث سپاہی

لالچ ،لوبھ تے جھوٹ مکر دی/ تینوں جاچ نہ کائی
ڈُبی ہوئی بیڑی آ کے/ ساڈی بنے لائی
توں اتحاد، ایمان، یقین دی/ سانوں راہ دکھائی (46)

پاکستان دی آزادی دی قیادت مسلماناں دے عظیم رہبر قائداعظم محمد علی جناح ہوراں کیتی۔ حکیم نور احمد اعوان ہوراں ''شاہنامہ پاکستان'' وچ تھاں تھاں ایس بہادر تے جُرتاں والے لیڈر نوں خراج تحسین پیش کیتا اے:

کسے نہیں جہان وچ انج کیتی بھانویں گزر گئے لکھ زمانیاں دے
رحمت لکھ جناح دے حوصلے نوں زرخرچیا سو وانگ پانیاں دے
ہویا بادشاہ نہ کوئی ہور ہوسی کیتے اس جیویں سلطانیاں دے
لایا بنّے جہاز ،اعوان آکھے نال شانتی تے مہربانیاں دے(47)

مُکدی گل کیہ پئی قائداعظم سارے مسلماناں واسطے روشنی، امن تے چین دا اِک استعارہ اے۔ پاکستانی قوم اپنے قائداُتے دل تے جان نچھاور کرن واسطے تیار اے۔ ایہ ملک پاکستان قائداعظم دی امانت اے تے ایس دی سلامتی ساڈا دین تے ایمان اے۔ ایس مضبوط ارادے دے مالک قائد واسطے ساڈے لکھیاراں تے شاعراں دیاں قلماں ہر پل پیار دے گیت سناون واسطے بے قرار رہندیاں نیں۔

References:

* Assistant Prof. Punjabi, Govt. College University, Faisalabad.

1. Muhammad Azam Chaudhry,Dr- Pakistan: Aik Amoomi Mutalia (Karachi: Adara Tasneef-o-Taleef wa Tarjama, Federal Urdu University,2005)107.
2. Monthly "Trinjan" (Lahore: Punjab Institute of Language,Art & Culture, December 2007)15.
3. Monthly "Trinjan" March-August 2012, 139.
4. Ajmal Wajih- Band Buhay (Islamabad: Global Publishers,1995)36.
5. Akhtar Sheikh- Dhukia Nimashan Waila (Lahore: Institute of Punjabi Language & Culture Bilal Ganj, 2005)43.
6. Iqbal Rahat- Sajra Chann (Lahore: Conventional Publishers,1995)109.
7. Muhammad Iqbal Najmi- Dharti Mera Maan (Gujranwala: Farough-e- Adab, 1986)89.

8. Allah Ditta Sabir, Ustad- Tikhian Soolan (Lahore: Pakistan Punjabi Adabi Board, 1991)21.
9. Imdad Hamdani- Deevay Dain Haneray (Jhelum: Maktaba Hamdani Ramdeen Bazar,1987)38.
10. Anwar Udaas- Tikhian Dhupan (Lahore: Adara Punjabi Likharian,1993)38.
11. As Above, 50-51.
12. A.G Josh- Dil Day Buhay (Lahore: Gora Publishers,1995)115.
13. Bashir Hussain Nazim- Mikh (Islamabad: Mian Muhammad Sharif Naat Academy, 1998)125.
14. Bashir Munzar- Poonji (Lahore: Bazam-e-Faqir,2002)140.
15. As Above, 150.
16. Monthly "Punjabi International" (Lahore, January 2008)22.
17. Dilshad Ahmad Chann- Chann Sadharan Day Rang (Lahore: Adara Punjabi Zaban Tay Saqafat,2002)78.
18. Rasheed Anwar, Dr- Lamian Udarian (Lahore:Kitaab Khana Danishwaran, 1975)76.
19. Rauf Sheikh- Fajaran (Lahore: Adara Punjab Rang,1994)48-49.
20. Muhammad Abbas Najmi(compilation)- Ravi Rang (Lahore: Pakistan Books & Literaray Sounds,1989)53.
21. Shaheen Nazli Nazo- Hijar Di Rutt (Lahore: Punjabi Adabi League,1971)77.
22. Amjad Ali Bhatti- Jhareetan Tay Nahundran (Islamabad: Writer Himself, 2001)162.
23. Muhammad Abbas Najmi(editor)- "Ravi Rang" Quaid-e-Azam Number (Lahore: Adabi Majallah Government College Lahore)57.
24. Monthly "Punjabi International" (Lahore, January 2008)24.
25. Interview of Tariq Veera S/o Talib Jalandhari (Resident of Faisalabad) refered by of Prof. Muhammad Riaz Shahid, 6 September 2015.
26. As Above,
27. Kitab Lari "Punjabi Adabi Baithak" Kitan Lari Number.6 (Rahim Yaar Khan: Golden Jubilee Number)57.
28. Adil Sadiqui- Barfan Wand'da Sooraj (Lahore: Polymer Publications,1991) 126.
29. Adil Sadiqui- Jugnu Phul Tay Titli (Lahore: Adara Punjabi Zaban Tay Saqafat, 1997)26.
30. Interview of Aalam Lahori refered by Prof. Muhammad Riaz Shahid, 9 February 2009, Lahore.

31. Interview of Abdul Hameed Nizami refered by Prof. Muhammad Riaz Shahid, 27 January 2008, Bhai Pheru District Kasur.
32. Muhammad Afzal Khan(compilation)- Gallan Khoon Khamir Dian (Lahore: Adabi Dafai Committee Pakistan Writers Guild, Year unknown)8.
33. Sufi Ghulam Mustafa Tabassum- Nazaran Kardian Gallan (Lahore: Pakistan Punjabi Adabi Board,1988)46-47.
34. Muhammad Abbas Najmi (compilation)- Ravi Rang (Lahore:Pakistan Books & Literaray Sounds,1989)50.
35. Biannual "Khoj" (Lahore: Punjabi Department Punjab University, Jul-Dec 1993)20.
36. Faqir Muhammad Faqir, Dr- Mawaatay (Lahore: Orient Publishers,1991)120
37. Adabi Majallah "Marghazar" (Sheikhupura: Government College Sheikhupura, August 1997)155.
38. Muhammad Munir Nawabi (compilation)- Sootar Di Atti (Sahgalabad: Bazam-e-Ahbab Pakistan,1976)17.
39. Muhammad Hussain Sadiqui- Meirian Gallan (Lahore: Adara Punjab Rang, 1985)36.
40. Biannual "Khoj", Jul-Dec 1996,148.
41. Muhammad Riaz Shahid- Nikki Dunya (Lahore: Punjabi Adabi Markaz, 2011)11-12.
42. Muhammad Latif Gujrati, Munshi- Phatt Akhran Day (Gujrat: Muhallah Khawajgan Circular Road,1991)20.
43. Hakim Nawazish Ali- Vailay Di Awaz (Gujrat: Kamilpura,1980)25.
44. Adabi Majallah "Marghazar", August 1997)153.
45. Mehar Mastaan Ali Javed- Chirian Bol Pian (Chakwal: Kashmir Book Depot, 2007)156.
46. Muhammad Abbas Najmi (compilation)- Ravi Rang (Lahore: Pakistan Books & Literaray Sounds,1989)55.
47. Hakim Noor Ahmad Awan- Shahnama Pakistan (Lyallpur: Nighar Press)26.